

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

КОВАЛЕНКО Ольга Володимирівна

УДК: 811,111 '373,44/46:821,11 ІСкотт1/7,08

**Хронологічно маркована лексика
як фактор тексту в жанрі історичного роману
(на матеріалі художньої прози В. Скотта)**

Спеціальність 10.02.04 - германські мови

NBONU

25/11/02

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса - 2002

*Регр
108089*

Дисертацією є рукопис
Робота виконана в Одеському національному університеті імені
І.І. Мечникова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Матузкова Олена Прокопівна,
Одеський національний університет
ім. І.І.Мечникова, завідувач кафедри перекладу.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Скибіна Валентина Іванівна,
Запорізький державний університет, декан
факультету іноземної філології;

кандидат філологічних наук, доцент
Гнаповська Людмила Вадимівна,
Сумський державний педагогічний університет
імені О.С.Макаренка, завідувач кафедри
германської філології

Провідна установа: Львівський національний університет ім. І.Франка,
кафедра перекладу англійської мови,
Міністерство освіти і науки України.

Захист відбудеться " 21 " березня 2002 року о 13.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради, шифр К 41.051.02 в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова за адресою: 65058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд. 91.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (65026, м. Одеса, вул. Преображенська, 24).

Автореферат розіслано " 15 " лютого 2002 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Черноіваненко Є. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Використання лексичного складу мови у тексті конкретного літературного твору підпорядковане цілому ряду детермінуючих факторів. Одним із найважливіших серед них є жанрова приналежність твору, або “той естетичний канон, згідно якого автор конструює як сам зображуваний світ, так і засоби його вербалізації» .

Історичний роман глибоко вивчений літературознавцями (Ю.І. Крутов, Б.Г.Реїзов, Б.М.Проскурин, А.І.Сердюков, Р.Багрій, В.А.Буда), лінгвісти ж частіше за все вивчали його в межах перекладацького аспекту, відзначаючи, що текстам історичних романів властиві специфічні лінгвістичні особливості перш за все у сфері лексики (М. Ю. Лукінова, О. І. Макаренко, С. А. Скороходько). Сукупність певних лексичних засобів як ознак жанру історичного роману, тобто жанроутворююча лексика історичного роману, раніше не досліджувалася ні вітчизняними, ні зарубіжними вченими, що надає даному дослідженню **актуальності і своєчасності**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження “Хронологічно маркована лексика як фактор тексту в жанрі історичного роману (на матеріалі художньої прози В. Скотта)” є аспектом загальнокафедральної теми “Варіативність англійської мови та мовлення в когнітологічних аспектах” (протокол №7 від 3 квітня 2001 р.). Тема дисертації затверджена Вченою Радою Одеського національного університету 20 жовтня 1997 р. (протокол № 2).

Головною метою пропонованої дисертаційної роботи є комплексна і всебічна характеристика кількісних, структурних і функціональних параметрів жанроутворюючих одиниць історичного роману - архаїзмів та історизмів. Для досягнення поставленої в роботі мети розв'язувались такі **основні задачі**:

- 1) виявлення й аналіз жанрово маркованих лексем історичного роману - архаїзмів та історизмів - для встановлення їх типології;
- 2) аналіз функціональних, семантичних, структурних, частотних і стилістичних характеристик архаїзмів та історизмів; _

- 3) встановлення кореляції частотності жанроутворюючих лексем і часу, зображеного в історичному романі В. Скотта;
- 4) роздільний аналіз функціонування вказаних лексичних одиниць у авторському оповіданні й діалозі історичних романів В. Скотта.

Вибір історичного роману в якості **об'єкта дослідження** вбачається доцільним і науково виправданим, бо розгляд жанрово обмеженого сегмента словника дозволяє прослідкувати дію мікро- і макросистемних лексичних зв'язків у тексті.

Матеріалом дослідження стали твори В. Скотта. Правомірність вибору матеріалу випливає з того, що саме вони визнані зразком історичного жанру. Згідно з традиційною точкою зору, Вальтера Скотта справедливо вважають новатором у мистецтві художнього слова, дійсним представником сучасного епосу, творцем жанру історичного роману, оскільки автор увів у історичний роман якісно новий метод відтворення історичної дійсності. Історична правдивість творів В. Скотта створюється не тільки і не стільки завдяки точності історичних дат і фігур, скільки номенклатурою і організацією мовних засобів.

Загальний обсяг дослідженого матеріалу містить 27 історичних романів В. Скотта і складає 13897 сторінок (близько 3224100 слововживань).

Предметом дослідження є одна з жанроутворюючих ознак історичного роману, а саме - лексичні засоби, що реалізують прагматичну спрямованість даного жанру на створення історичного колориту, відображаючого минуле певного суспільства. Така лексика, що розглядається в роботі як жанроутворююча, представлена хронологічно маркованими лексемами - архаїзмами та історизмами. В ході дослідження методом суцільної вибірки відібрано корпус архаїзмів у кількості 606 лексем ($F_a=41175$) і корпус історизмів, представлений 343 лексемами ($F_a=12429$).

Методи дослідження. Методологічною базою всього дослідження є наукова дедукція, яка передбачає, що теоретичне узагальнення виникає на основі усвідомленого й осмисленого конкретного матеріалу. У зв'язку з цим доречним було використання таких наукових методів: на першому етапі використовується метод конкретного спостереження. Далі метод конкретного спостереження доповнюється кількісним, описовим і зіставним методами наукового

дослідження, а також елементами компонентного і лексикографічного аналізу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що воно вперше в дослідницькій практиці виконане на матеріалі повного корпусу текстів одного жанру та всередині одного ідіостилу, а саме історичних романів В. Скотта; що воно виявляє й описує механізми впливу конкретного (у нашому випадку жанру історичного роману) тексту на структуру і лексичний склад останнього. При цьому досліджуються особливості мовної норми у зв'язку з особливостями референтного простору зображеної в романах епохи. Отримані результати переконливо показують пронизуючий вплив жанру на літературний твір як нерозривну єдність форми і змісту.

Теоретичне значення роботи полягає у виявленні й описі типологічних, семантичних, кількісних і частотних характеристик двох різновидів жанрово маркованої лексики історичного роману - архаїзмів та історизмів, у обґрунтуванні закономірностей їх функціонування в тексті історичного роману, що дозволяє виявити розбіжності і подібності цих двох груп у лексико-семантичній системі тексту.

Виконане дослідження уточнює теорію цілого тексту, зокрема теорію взаємозв'язку жанру твору і його лексичного наповнення.

Практичне значення роботи полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані у курсі лекцій і семінарських занять із стилістики і лінгвістики тексту, аналітичного читання, для розробки спецкурсів і навчальних посібників із цих дисциплін, а також під час написання курсових і дипломних робіт, при укладанні підручників і посібників з аналізу цілого тексту.

Особистим внеском дисертанта є отримання усіх фактичних даних, їх кількісна обробка, розробка власного підходу до функціонування жанрово маркованих лексем історичного роману В. Скотта.

Апробація роботи. Основні результати дослідження, теоретичні положення та висновки були обговорені на засіданнях кафедри лексикології та стилістики англійської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, на науково-теоретичних конференціях і семінарах професорсько-викладацького складу ОНУ (1998 - 2000),

на міжнародних наукових лінгвістичних конференціях: “Переклад на межі тисячоліть” у Сумах (2000), «Мова Культура Суспільство.» у Ялті (1999 - 2000), “Мова і культура” у Києві (2001). Головні положення дисертації викладені у семи публікаціях, із них 4 у фахових збірниках.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація загальним обсягом 270 сторінок машинопису (текстова частина нараховує 163 сторінки) складається із вступу, трьох розділів, загальних висновків, додатків А, Б, В і списку використаної літератури кількістю 305 теоретичних джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується вибір теми, її актуальність, новизна, визначається мета дисертації, основні задачі, методи й об’єкт дослідження, розглядається теоретичне і практичне значення роботи, формулюються положення, що виносяться на захист.

Перший розділ, “Теоретичні засади дослідження”, являє собою огляд і критичний аналіз існуючих теоретичних пошуків з наукової проблеми. Тут висвітлено проблему жанру історичного роману (далі - ЕР), розглядуваного в лінгвістичному ракурсі, а також основоположну роль жанрово маркованих лексем ІР - історизмів та архаїзмів, способи їх уведення у текст і їх стилістичні функції.

У лінгвістиці існує традиційне положення, що саме жанр визначає систему композиційно-мовленневих форм тексту, способи його членування і зчеплення частин, природу художнього часу, особливості лексичної структури. Існуючі дефініції жанру відрізняє їх системний підхід до жанру як поняттю типовому, як до динамічної структурної моделі, детермінуючої сутності конкретних творів.

Прагматична спрямованість жанру ІР, обумовлена його жанрово-стилістичною домінантою, визначає такі жанрові ознаки історичного роману, як охоплення матеріалу, художній хронотоп, позиція автора відносно зображуваного. При тому, що вказані жанрові ознаки твору неодноразово досліджувалися й описувалися, стосовно ІР в лінгвістичній літературі немає ні їх комплексного опису, ні аналізу власно лексичної матерії. У зв’язку з цим даний аспект продовжує залишатися проблемним

і не вивченим у лінгвістиці, в той час як саме сукупність певних лексичних засобів як ознака жанру ІР - жанрово маркована лексика - на наш погляд, є найбільш об'єктивною і стійкою жанровою ознакою.

Історичні романи В.Скотта являють собою одиничну, тобто варіантну реалізацію інваріанту жанрового напрямку. При дослідженні лексичного складу історичних романів В.Скотта ми виходимо з того факту, що за жанром ІР закріплена інваріантна лексико-семантична модель, яка втілюється у численних конкретних варіантах, у різних творах і змінюється разом із розвитком історії та еволюцією самого жанру. Функціонування жанрово маркованої лексики ІР соціологічно обумовлене, бо вона встановлює кореляції між мікролінгвістичними явищами і фактами суспільного життя, у тексті ІР відбувається взаємодія когнітивного і мовного, прагматичного і стилістичного контекстів.

Оскільки жанрово-стилістичною домінантою ІР є певні історичні події, жанрово маркована лексика ІР розглядається нами як лексика, яка реалізує прагматичну спрямованість жанру ІР на художнє зображення історичного минулого певної епохи, як лексика, маркована часом, або “хронологічно маркована лексика”. Вона розглядається як засіб створення хронотопу в ІР і представлена архаїзмами і історизмами.

Аналіз семантичної структури досліджуваних лексичних одиниць показав, що у значенні історизмів та архаїзмів суміщені два типи конотацій, а саме - історико-мовна й історико- культурна. Перша пов'язана з функціонально-стилістичним компонентом значення, який виникає на основі постійних асоціацій, пов'язаних з узуальним уживанням слова у певних мовленнєвих сферах і ситуаціях спілкування, а друга - з культурою певного суспільства.

Традиційно у лінгвістиці вважається, що історизми та архаїзми - це два суміжних, але принципово різних типи слів, які торкаються одне одного за одними ознаками і протиставлені за іншими. До спільних ознак історизмів та архаїзмів відносяться:

- спеціальна стилістична настанова часового фону розповіді;
- низька частота вживання;
- периферійна позиція у словнику;
- обмеження функціонування у певних стилях мови.

Для розмежування архаїзмів та історизмів, як правило, пропонується використовувати денотативну і часову ознаку.

За теоретичну основу даного дослідження приймається стилістична класифікація З.В.Тимошенко¹, згідно з якою історизми протиставляються архаїзмам на підставі наявності або відсутності у слова лексико-стилістичної парадигми.

Дослідження 27 історичних романів В.Скотта показало, що саме факт наявності або відсутності у слова лексико-стилістичної парадигми визначає особливості введення даного слова у художній текст історичного роману. Різниця у прийомах введення архаїзмів та історизмів у текст ІР пояснюється тим, що архаїзми входять у лексико-стилістичну парадигму (мають синоніми, антоніми), а історизми, навпаки, не входять. Так, непрямий спосіб тлумачення архаїзмів, який включає введення у текст сучасного синоніма в межах одного висловлювання, включення архаїзму в синонімічний ряд, введення у розповідь синонімічного архаїзму, використання прямих або непрямих антонімічних відношень, повпа або часткова семантизація архаїзму за рахунок його сполучуваності із сучасним словом є найпоширенішими способами введення архаїзму в текст ІР і складають 98 %. Для введення історизмів у текст ІР, навпаки, характерним є прямий спосіб, тобто розкриття значення слова у виносці, тлумачення за допомогою уточнюючих та пояснювальних слів, тлумачення експліцитне й імпліцитне.

У сучасній лінгвістиці не існує суперечок щодо того, що архаїзм є стилістичним засобом. Водночас щодо експресивності історизмів, серед дослідників не склалося однозначного розуміння у вирішенні цієї проблеми. У роботі показано, що треба брати до уваги подвійний характер історизмів-як термінів та історичних реалій, актуалізація яких залежить від контексту, і від характеру стилістичної віднесеності останнього. Але, на відміну від архаїзму, історизм у тексті ІР - це обов'язковий засіб експресії, тому що в більшості випадків пропонує єдиний спосіб називання даного референта.

Другий розділ, “Архаїзми в тексті історичного роману В. Скотта”, пропонує типологію архаїзмів, розгляд їх семантико-функціональних, кількісних і частотних характеристик.

¹ Тимошенко З. В. Стилистическая лексикология // Стилистика английского языка. Киев: Выща школа, 1991. - С.93- 137.

Визначається кореляція використання архаїзмів і часу, зображеного в ІР. У зв'язку з різницею принципів організації авторської розповіді та діалогу, аналіз функціонування архаїзмів у цих двох типах викладу проводиться роздільно.

Аналіз структурно-семантичних особливостей архаїзмів будується на принципі бінарної опозиції, лівим членом якої виступає слово, що протистоїть архаїзмові на основі спільності лексичного/граматичного значення (константа опозиції) і різниці в експресивно-стилістичному забарвленні (основна диференційна ознака). Додатковою диференційною ознакою в кожній парі виступає різниця у формі, у відповідності з чим виділяються три розряди архаїзмів : 1) фонемо-графічні; 2) морфологічні; 3) лексичні.

Для наочності кількісні дані про представленість і функціонування вказаних типів архаїзмів у досліджуваних романах зведено у таблиці.

Таблиця 1

Типи архаїзмів та їх кількісні характеристики

№	Тип архаїзму	Кількість лексем	Фа	Фг	% від загальної кількості архаїзмів
1.	Фонемо-графічні	31	531	17,1	1,2 %
2.	Морфологічні	146	25893	177,3	62,8 %
3.	Лексичні	429	14751	34,4	36 %
	Всього	606	41175	228,8	100 %

Фонемо-графічні архаїзми відрізняються від своїх нейтральних синонімів звуко-буквеним оформленням і представлені двома різновидами: лігатурами *ae* і *oe*.

Стилістична маркованість морфологічних архаїзмів спирається на протиставленість за морфологічною формою відповідним нейтральним варіантам. Група морфологічних архаїзмів представлена :1) займенниками (особовими,*присвійними, зворотними*) {*thou, thee, thy, thyself, mine, thine*}; 2) дієслівними формами 2-ої {*shouldst, dost, art, hast, canst, seest, knowest*} та 3-ьої особи {*hath, maketh, loveth, passeth*}; застарілими формами минулого й майбутнього часу дієслів {*wilt, wert, sate, spake, gotten*}; 3) дієслівно-займенниковими формами {*methinks, prithe*}.

У відповідності з принципом бінарної опозиції і додатковою диференційною ознакою, яка виступає як різниця в кожній парі протичленів, виділяються чотири основні розряди лексичних архаїзмів, що функціонують в історичних романах В. Скотта: 1) лексико-фонетичні; 2) лексико-словотвіреї; 3) власне лексичні; 4) лексико-семантичні, з переважанням двох останніх.

Співзвучність історичній епосі, відображеній в ІР, не є однаковою для різних лексичних архаїзмів. Так, переважна більшість (99,9 %) є архаїзмами одночасними, тобто такими, що називають поняття, які існують в історичній епосі, відображеній в романі.

Незначно (лише 0,1 %) в історичних романах В. Скотта представлені ретроспективні архаїзми, які називають референти, застарілі відносно зображуваного історичного часу і тому вже не існуючі в епоху, яка описується в ІР. Будучи реліктами минулих етапів розвитку суспільства, ретроспективні архаїзми пов'язані зі зображуваною в ІР епохою лише непрямо.

Дослідження частотних показників представлених типів архаїзмів показало, що насиченість тексту історичного роману В. Скотта фонемо-графічними архаїзмами не залежить від часу, зображуваного в історичному романі, в той час як функціонування морфологічних і лексичних архаїзмів прямо пропорційно залежить від хронології зображуваних у романі подій: чим далі зображувані події відстоять від періоду написання твору, тим вищою є їх частотність, і навпаки.

Незалежний (роздільний) опис авторської розповіді та діалогу з виявленням характерних для кожного з них особливостей дав змогу строго й об'єктивно описати особливості функціонування жанроутворюючих лексем в історичних романах В. Скотта. Дистантність виділеного шару архаїзмів авторської розповіді та діалогу історичного роману, середня частота архаїзмів у двох основних видах викладу свідчать про те, що діалог є засобом індивідуалізації мовлення персонажів і лише непрямо слугує одним із способів авторського самовираження.

Третій розділ, “Історизми в тексті історичного роману В. Скотта”, побудований симетрично другому. Тут розглядаються типологічні, структурні, семантико-функціональні, кількісні й частотні особливості історизмів. Визначається кореляція частотності їх уживання й часу, зображеного в романі.

Виявляються особливості їх функціонування в авторській розповіді та діалозі IP.

Згідно з проведеною класифікацією історизмів за предметною ознакою, був виявлений лише один випадок використання історичної географічної реалії. Це - *Thule* “земля, яка нібито лежить на північ від Британії”. Всі виділені історизми відносяться до етнографічних (35 %) і суспільно-політичних (65 %). Превалювання суспільно-політичних історизмів слід пояснити художньою проблематикою історичних романів В. Скотта, персонажі яких - представники вищого суспільства, безпосередньо пов'язані з атрибутами влади. Виходячи з художньо-тематичної структури романів, в основному присвячених збройним конфліктам, можна пояснити суттєву перевагу в суспільно-політичній групі військових історизмів, які позначають укріплення, зброю, обмундирування, військовослужбовців і т. д.

Дослідження семантичної структури історизмів дало змогу визначити лінгвістичний статус історизму. Семантична структура історизму містить національно-культурну фонову інформацію, яка втілюється в національно-культурних семах, що складають національно-культурний компонент (НКК) лексичного значення історизму. НКК є гетерогенним макрокомпонентом, у складі якого можна виділити такі мікрокомпоненти: сему “минуле”, сему “локальність”, сему “етнічна приналежність”, сему “суспільно-політична діяльність”, сему “ідеологічна оцінка”. При цьому необхідною і достатньою умовою утворення НКК історизмів є семи “минуле” і “локальність”, які маркують семантичну структуру даних лексем незалежно від їх предметно- поняттєвої співвіднесеності, внаслідок чого розглядаються як облігаторні компоненти. Семи “етнічна приналежність”, “ідеологічна оцінка”, “суспільно-політична діяльність” зустрічаються у структурі НКК історизму тільки у сукупності з облігаторними і розглядаються як факультативні компоненти НКК. Сукупність семантичних компонентів визначає сутність НКК в цілому і слугує інтегруючою категоріальною ознакою історизму як одиниці особливого лексико-семантичного класу.

НКК лексичного значення історизму експлікується не лише у словникових дефініціях, але й маркує план вираження окремих семем, що проявляється в написанні їх з великої літери (*Puritan, Roundhead*), приєднанні означеного артикля (*The Reformation*), введенні конкретизуючого словосполучення (*The young Pretender*).

Вказані мовні засоби сприяють виділенню національно-культурного значення у структурі загальнопоняттєвих значень і вказують на одиничність та унікальність об'єкту найменування.

Семантика аналізованих історизмів неоднорідна і представлена двома типам». Це:

1. Лексичні історизми - слова, які повністю перейшли у пасивний словник у зв'язку із зникненням позначуваних ними референтів.

2. Семантичні (сміслові, часткові) історизми - слова, в яких лише одне із значень стає застарілим у зв'язку із зникненням позначуваної ним реалії. Зі своїми іншими значеннями дана багатозначна лексема входить в активне слововживання.

Для наочності дані про вказані типи історизмів зведені в таблицю.

Таблиця 2

Кількісний склад семантичних і лексичних історизмів в IP В. Скотта

№	Структурний тип історизму	Загальна кількість	% від загальної кількості
1.	Семантичні історизми	221	64,6 %
2.	Лексичні історизми	123	35,4 %
	Всього	344	100 %

Аналіз фактичного матеріалу показав, що основним джерелом утворення семантичних історизмів є полісемантизація існуючих лексичних одиниць шляхом розширення їх номінативної функції. Історизми - прямі найменування референтів розглядаються в даному дослідженні як ендоецентричні (термін О.Ф. Бурбак). Інакше кажучи, *ендоецентричні історизми* - це номінативні одиниці, які виступають в якості основного прямого найменування історичного національно-культурного референта в усій сукупності притаманних йому ознак.

Метафорична або метонімічна тропеїзація основного прямого номінативно-похідного значення мотивуючої лексики складає основу непрямого номінативно-похідного значення історизму.

Останнє виступає як результат конденсації переосмисленого прямого номінативного значення мотивуючої лексики і прямого номінативного значення мотивуючої реалії. Вказане значення втілюється у вторинному найменуванні референта, яке розглядається в дослідженні як ектоцентричне, тобто опосередковано співвіднесене з референтом-. **Ектоцентричні історизми** - це номінативні одиниці, які виступають в якості вторинного найменування національно-культурного референта, що відображає ознаку, об'єктивно притаманну референтові. Результат метонімічної тропеїзації утворення семантичних ектоцентричних історизмів - може бути продемонстрований такими випадками: *crop-eared* («коротко підстрижений»), *Roundhead* («круглоголовий»), *prick-eared* («голоухий») - прізвиська пуритан; *the Conqueror* («Завойовник») - прізвисько Вільгельма Завойовника; *the young Pretender* («спадкоємець престолу»).

У більшості випадків співвіднесення ектоцентричного семантичного історизму з референтом опосередковується його основним ім'ям - ектоцентричним історизмом. Наприклад, ектоцентричні історизми *crop-eared*, *Roundhead*, *prick-eared* опосередковуються основним ім'ям - ектоцентричним історизмом *Puritan*.

Серед лексичних історизмів також є ектоцентричні, які прямо називають історичний національно-культурний референт, - наприклад, *farthingale* «спідниця з фіжмами 16-17 ст.», *galleon* «галеон»; і ектоцентричні, такі як: *red-coat* «червоний мундир» (прізвисько англійського солдата, одержане завдяки, червоній уніформі); *Black Prince* «Чорний принц» (прізвисько Едварда, принца Уельського і герцога Корнуела). Вказані ектоцентричні історизми утворені шляхом метонімічної тропеїзації. Їх значення опосередковуються через нейтральні *English soldier* і *Edward, Prince of Wales*.

Дослідження частотних показників історизмів показало, що насиченість тексту історичних романів В. Скотта цим типом лексики не корелює з часом, зображенням у творі.

Аналогічно архаїзмам, з функціональної точки зору виділяються два типи історизмів: одночасні (93,6 %), які називають поняття, що існують в історичній епосі, і ретроспективні (6,7 %), які називають референти застарілі по

відношенню до зображуваного історичного часу і тому вже не існуючі в епосі, яка описується в історичних романах.

Оскільки проникнення історизмів у мову пов'язане з політико-історичними подіями в житті народу, соціальними вибухами та змінами, можна визначити періодизацію приходу історизмів у англійську мову і, відповідно, відображення її в історичних романах.

Так, близько 87 % історизмів пов'язані з періодом Хрестових походів, Норманським завоюванням Англії, що можна прослідкувати в романах “Талісман”, “Граф Роберт Паризький”, “Заручені”, “Небезпечний замок”, “Айвенго”.

Дослідження функціонування історизмів у діалозі та авторській розповіді історичних романів В. Скотта показало, що основними функціями історизмів у авторській розповіді є безпосередній опис історичної епохи, індивідуалізація образу персонажа, соціально-характерологічна функція. У семантичній структурі деяких етнонімів при взаємодії з контекстом проявляються емоційно-оцінні конотації.

У переважній більшості випадків історизми в діалозі ІР В. Скотта характеризують епоху опосередковано, тобто через мовлення персонажів, що робить їх подібними до архаїзмів у діалогічному типі викладу ІР.

У **висновках** наводяться основні положення, одержані в результаті дослідження. Виконане дослідження підтвердило вихідну гіпотезу роботи про жанрово детермінований характер лексичної структури ІР.

Оскільки жанрово-стилістичною домінантою ІР є певні історичні події, жанрово маркована лексика ІР розглядається як хронологічно маркована лексика, представлена архаїзмами та історизмами, які відображають сутнісні типологічні ознаки жанру.

В історичних романах В. Скотта архаїзми та історизми являють собою стилістичні засоби, типовими функціями яких у художньому тексті є створення часового/історичного колориту і мовленнєва характеристика персонажів. Архаїзми в історичних романах В. Скотта вживаються також із транспонованими (додатковими) стилістичними функціями - емоційною, експресивною, характерологічною, смислорозрізнавальною, що не є притаманним для історизмів у досліджуваних ІР.

Різниця у прийомах введення архаїзмів та історизмів у текст ІР пояснюється наявністю в архаїзмів лексико-стилістичної парадигми і відсутністю її в історизмів.

Певних закономірностей широкої/малої представленості фонемо-графічних архаїзмів у тексті не виявлено. Ефект їх впливу на читача є сильнішим, ніж в інших типах архаїзмів, оскільки дані лексичні одиниці передають “зорову значущість” тексту.

Основна функція морфологічних архаїзмів в ІР полягає в характеристиці мовлення персонажів, що підтверджується фактом переважного функціонування цього типу в діалогах творів: 96 % усіх морфологічних архаїзмів зареєстровано в діалозі ІР.

На підставі того, що значення історизмів пов'язані з основним значенням мотивуючої лексики відношенням похідності, яке кваліфікується як пряме або непряме залежно від безпосереднього або опосередкованого зв'язку між номінованими референтами, виділяються еноцентричні та екзоцентричні історизми.

Метонімічний переніс є фактором, який підсилює стилістичний ефект історизму, оскільки при метонімічній тропеїзації історизм стає інформативно більш насиченим - за рахунок того, що й ознака, і сам предмет представлені в ньому .

Дослідження виявило розмежування історизмів і лексичних архаїзмів на одночасні й ретроспективні, яке відбувається тільки при їх функціонуванні в тексті і повністю обумовлене зображенням історичним часом. Переважна більшість лексичних архаїзмів та історизмів є одночасними, тобто називають поняття, існуючі в історичній епосі, яка описується в ІР. Особливістю ретроспективних архаїзмів (усього 0,03% від загальної кількості архаїзмів) є те, що ретроспективним є сам референт, а не форма слова. Остання обставина вводить ретроспективний архаїзм у зону стикування з історизмом.

Частотність фонемо-графічних архаїзмів не корелює з хронологією подій, зображених у романах. Те ж саме є характерним для історизмів: їх проникнення у мову пов'язане з політико-історичними та культурними подіями в житті народу, з соціальними вибухами, що відображається в досліджуваних ІР.

Однак насиченість тексту історизмами не залежить від хронології зображуваних подій.

Частотність лексичних і морфологічних архаїзмів, навпаки, корелює з близькістю/віддаленістю зображуваних у романах подій: чим ближчим є художній час ІР до періоду написання останнього,— тим нижчою є їх частотність, і навпаки. На відміну від архаїзмів, історизми не показують односпрямованого кількісного руху у послідовно написаних романах.

Різниця архаїзмів та історизмів у авторській розповіді та діалозі ІР, їх середня частота у двох основних видах викладу свідчать про те, що діалог є засобом індивідуалізації мовлення персонажів і лише непрямо слугує одним зі способів характеристики епохи та авторського самовираження.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях:

1. Коваленко О.В. Особенности функционирования жанрообразующей лексики исторического романа (на материале исторических романов В.Скотта) // Записки з романо-германської філології. - Одеса, 2000. - Вип. 8. - С. 83 - 90.
2. Коваленко О.В. Особенности функционирования исторических реалий в исторических романах В.Скотта // Записки з романо-германської філології. - Одеса, 2001. - Вип. 9. - С. 76-86.
3. Коваленко О.В. Особенности введения жанрово маркированной лексики в художественный текст исторических романов В.Скотта // Записки з романо-германської філології. - Одеса, 2001. - Вип.10. - С. 48 - 60.
4. Коваленко О.В. Жанровый аспект перевода исторических реалий (на материале исторического романа В.Скотта «Айвенго») // Вісник Сумського державного університету. - Філологічні науки. - 2001. - Вип. 5 - С. 76 - 80.
5. Коваленко О.В. Жанрово маркированная лексика исторических романов В.Скотта // Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу ОНУ ім. І. І. Мечникова. - Одеса, 2000. - С. 68 - 70.
6. Коваленко О.В. Функционирование жанрово маркированной лексики в исторических романах В.Скотта // Функциональная лингвистика. Язык. Культура. Общество - 2: Материалы конференции. - Ялта, 2000. - Октябрь. - С. 154-156.

7. Коваленко О.В. Функционирование личного прономинатива *thou* в исторических романах В.Скотта // Функциональная лингвистика. Язык. Культура. Общество - 3: Материалы конференции.-Ялта,2001.-Октябрь.- С. 104- 105.

АНОТАЦІЯ

Коваленко О. В. Хронологічно маркована лексика як фактор тексту в жанрі історичного роману (на матеріалі художньої прози В. Скотта). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 - германські мови. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса, 2002.

У роботі розглядається питання про вплив жанру літературного твору на його лексичний склад, вивчаються семантичні, функціональні, частотні, структурні, кількісні характеристики хронологічно маркованих лексем - історизмів та архаїзмів, аналізуються подібність і різниця-функцій архаїзмів та історизмів у історичних романах В. Скотта.

Виконане дослідження підтвердило вихідну гіпотезу роботи про жанрово детермінований характер лексичної структури історичного роману. Головна стабільна і об'єктивна ознака жанру історичного роману - це лексика, яка має у своїй семантичній структурі компонент "минуле", тобто архаїзми та історизми. Наявність цих жанрово маркованих одиниць, їх кількість, функціонування і частотність дають змогу говорити про цільність системи авторського бачення, про стабільність мовних комунікативно-прагматичних ознак історичного роману, про нерозривну єдність змісту й форми художнього тексту, в нашому випадку представленого жанром історичного роману.

Ключові слова: історичний роман, жанрово-стилістична домінанта, жанроутворююча лексика, хронологічно маркована лексика, історизм, архаїзм.

АННОТАЦИЯ

Коваленко О. В. Хронологически, маркированная лексика как фактор текста в жанре исторического романа (на материале художественной прозы В. Скотта). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 - германские языки. Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, Одесса, 2002.

Диссертация посвящена исследованию функционирования жанрово маркированных лексем исторических романов В. Скотта — архаизмов и историзмов.

Предлагаемая работа состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы, списка анализируемых текстов и их условных обозначений, приложений.

Первая глава представляет собой обзор и критический анализ имеющихся теоретических изысканий по научной проблеме. Здесь освещена проблема жанра исторического романа, рассматриваемого в лингвистическом ракурсе, а также основополагающая роль жанрово маркированных лексем исторического романа - историзмов и архаизмов, способы их ввода в текст и их стилистические функции.

Вторая глава предлагает типологию архаизмов, рассмотрение их семантико-функциональных, количественных и частотных характеристик. Определяется корреляция архаизмов и времени, изображенного в историческом романе. В связи с различием принципов организации авторского повествования и диалога, анализ функционирования архаизмов в этих двух типах изложения проводится раздельно.

Третья глава построена симметрично второй. Здесь рассматриваются типологические, структурные, семантико-функциональные, количественные и частотные особенности историзмов. Определяется корреляция частотности их употребления и времени, изображенного в романе. Выявляются особенности их функционирования в авторском повествовании и диалоге ИР.

Приложение содержит часть таблиц и графиков, упоминаемых в работе, алфавитный и частотный списки жанрово маркированных лексем.

Материалом исследования послужили исторические романы В.Скотта. Общий объем исследованного материала включает 27 произведений В.Скотта и равен 13897 страницам (3224100 словоупотреблений).

Предметом исследования являются лексические средства, реализующие прагматическую направленность данного жанра на

Создание исторического колорита, отражающего прошлое определенного общества, а именно- архаизмы и историзмы. В ходе исследования методом сплошной выборки отобрано всего 1001 жанрово маркированная лексема, из них архаизмов- 657 лексем (Fa=41175) и историзмов-344 лексем (Fa=12429).

В ходе проведенного исследования были получены следующие выводы:

1. Номенклатура лексического материала в историческом романе и его семантические модификации являются жанрово детерминированными, в чем проявляется неразрывное единство и системность связей содержательного и формального литературного произведения.
2. Различие в использовании историзмов и архаизмов в тексте исторического романа обусловлено наличием/отсутствием у слов лексико-стилистической парадигмы.
3. Типы, функции и сфера применения архаизмов и историзмов взаимозависимы.
4. Насыщенность текста морфологическими и лексическими архаизмами коррелирует с временным фактором событий, изображенных в ИР. Насыщенность текстов ИР фонемографическими архаизмами и историзмами не зависит от времени и отнесенности событий, изображенных в ИР.
5. Основной функцией историзмов и архаизмов в авторском повествовании ИР является непосредственная характеристика эпохи, создание исторического/временного колорита. Функция указанных лексических единиц в диалоге заключается в характеристике речи персонажей и лишь опосредованно - в характеристике эпохи.

Ключевые слова: исторический роман, жанростилистическая доминанта, жанрообразующая лексика, хронологически маркированная лексика, архаизм, историзм.

SUMMARY

Kovalenko O. V. Chronologically marked vocabulary as a textual factor in the genre of the historical novel (on the material of Walter Scott's belles-lettre). - Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Candidate of Philological Sciences, Speciality 10. 02. 04 - Germanic languages. Odessa National I.I. Mechnikov University, Odessa, 2002.

The paper deals with the influence of the genre of the literary work on its vocabulary. It investigates the semantic, functional, frequency, structural, quantitative characteristics of chronologically marked lexemes - archaisms and historical words, the similarity and difference of their functions in the historical novels by Walter Scott.

The undertaken research confirmed the initial hypothesis about the genre-determined character of the lexical structure of the historical novel. The main stable and objective marker of the genre of the historical novel is its vocabulary, containing in its semantic structure the component "past", i.e. archaisms and historical words. The presence of such genre-marked units, their quantity, functioning and frequency makes it possible to speak about the integrity of the system of the writer's vision, about the stability of the language communicatively-pragmatic markers of the historical novel, about the unbreakable unity of the contents and form of the artistic text, in the present case represented by the genre of the historical novel.

Key words: historical novel, genre-stylistic dominant, genre-forming vocabulary, chronologically marked vocabulary, historical word, archaism.

Пиши сапо до друку 05.02.2002 р. Формат 60x90/16. Папір типографський. Офсетний друк. Умови, друк. арк. 0.9. Тираж 100 прим. Замовлення № 305

Надруковано: МПШ "Стимул"
г. Одеса, вул. Генуезська. 24а